

Djoeke van Netten, ***Koopman in kennis. De uitgever Willem Jansz Blaeu in de geleerde wereld (1571-1638)*** (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen 2012; Zutphen: Walburg Pers, 2014, 320 pp., ISBN 978 90 5730 879 6).

Dit boek betreft de handelseditie van een proefschrift over Blaeu senior, dat de man nu eens niet zozeer als maker van kaarten en globen wil neerzetten. In *Koopman in kennis* dient de uitgeversloopbaan van Blaeu, de wiskundig en sterrenkundig onderlegde *scientist-printer* (een term van Van Netten) met zijn drukbezochte boekwinkel in zeventiende-eeuws Amsterdam, als casus voor een onderzoek naar de betekenis van de drukpers en boekhandel voor de vroegmoderne natuurwetenschappen. Dit onderzoek is theoretisch geïnformeerd door literatuur over de infrastructuur van de wetenschappelijke revolutie: wetenschap is niet uitsluitend het product van Grote Denkers, maar komt ook tot stand in de praktische werkzaamheden van mensen als instrumentmakers, drukkers, boekhandelaren. Van Netten poneert het credo dat uitgevers beschouwd moeten worden als onmisbare kennisintermediairs. ‘Zij hebben wetenschap gemaakt’ lezen we (262), en: ‘Kennis wordt pas wetenschap als zij gecommuniceerd wordt’ (9).

Blaeu is vanwege zijn natuurwetenschappelijke expertise een extra interessante casus onder die intermediairs. Van deze uitgever mag je immers verwachten dat hij een inhoudelijke bijdrage kon leveren aan de kennisindustrie. Daarom koos Van Netten hem, en ze laat in haar boek zien of en hoe hij dat heeft gedaan. In het verlengde van haar probleemstelling schenkt zij veel aandacht aan de vraag in hoeverre commerciële motieven de inhoud van Blaeus fonds bepaalden. Aangezien haar *scientist-printer* geïnteresseerd was in de astronomie, gaat het in dit proefschrift in hoge mate over de vraag wat Blaeu deed met Copernicus. Ook wordt aangegeven wat Blaeus fonds zegt over de samenleving waarin zijn boeken tot stand kwamen: stapelmarkt Amsterdam was een informatiepakhuis, censuur was er nauwelijks, de humanistische universiteiten remden natuurwetenschappelijke innovatie af. Ergo: de bal lag bij culturele ondernemers als Blaeu.

De kern van Van Nettens onderzoek naar Blaeus uitgeversstrategieën bestaat uit een evaluatie van de boeken zelf. Blaeus bedrijfsarchief is niet overgeleverd, dus kasboeken ontbreken. Zelfs brieven zijn er nauwelijks. Uittalingen óver Blaeu in brieven en gedichten van derden, besproken in een uitvoerig hoofdstuk, bieden een klein

tegenwicht aan dit gemis. Haar onderzoek concentreert zich op drie specifieke onderdelen uit Blaeus fonds: zijn zeemansgidsen, zijn Copernicuseditie, en zijn uitgaven van werk van Adriaan Metius. Ze beschrijft de totstandkoming van al die boeken, hun inhoud en veel meer nog hun opzet. Ook vergelijkt ze de verschillende edities met elkaar, en tenslotte vergelijkt ze Blaeus uitgaven met uitgaven van dezelfde werken door andere uitgevers. 'In de Blaeu-historiografie heeft een fonds-overzicht tot nog toe ontbroken', merkt Van Netten op (39). Dat blijft voorlopig zo: ook haar boek bevat geen fondsoverzicht, ze verwijst de lezer naar de STCN, er is kennelijk geen sprake van een online Blaeu-bibliografie in opbouw. In plaats daarvan heeft Van Netten ander monnikenwerk verricht: een bibliografie van alle edities van de werken van Metius, de productiefste wis- en sterrenkundige in de eerste helft van de zeventiende eeuw.

De fondsonderdelen komen in drie achtereenvolgende hoofdstukken aan bod. In de rol van auteur annex uitgever gaf Blaeu in 1608 *Het licht der zee-vaert* uit: een zelfgeschreven, vaak herdrukte en herziene, goedverkopende zeemansgids. De kaarten in Blaeus gidsen waren steeds *up to date*. Maar Van Netten laat ook zien dat de gids een conservatieve samenvatting bood van toegepaste astronomie: de zeeman kon wat Blaeu betreft prima varen op het idee dat de zon om de aarde cirkelde. De ambitie achter de zeemangidsen blijkt een kwestie van 'u vraagt, wij draaien'. Toch was Blaeu overtuigd van Copernicus' gelijk. In de rol van uitgever verbreidde Blaeu in 1617 alsnog de Copernicaanse boodschap. De tekstbezorger was Mulerius, een niet-Copernicaanse onderwijsboer aan de Groningse universiteit; Blaeu bekostigde de houtsneden en de uitgave. Hij bracht de derde (!) volledige editie van Copernicus op de markt. De eerdere edities dateerden alweer uit 1543 en 1566. Blaeu maakte zich er niet gemakkelijk vanaf: zijn editie bevat meer geleerd commentaar en meer illustraties, die ten dienste van de lezer soms tweemaal zijn afgedrukt. In de zeventiende en achttiende eeuw moet Blaeus uitgave voor de meeste geleerden de enige beschikbare editie zijn geweest, stelt Van Netten, en ze wijst erop dat wetenschapshistorici zich ten onrechte hebben geconcentreerd op de vroegmoderne receptie van de editie uit 1543 en van Copernicus' manuscript. Van Netten beschrijft hoe Blaeu zijn stempel drukte op het boekformaat en de vormgeving, en daarmee ook op de receptie van Copernicus' tekst. Dat zijn belangwekkende constatering. Van Netten aarzelt of Blaeu een commerciële aanleiding vond in het verbod (1616) op Copernicus' werk door het pauselijke bureau dat de Index samenstelde en dat op die manier ongewild reclame maakte voor de verboden boeken. Ze stelt wel dat de grote vraag naar het werk de uitgave voor Blaeu opportuun maakte. Met de uitgave van het werk van Metius, een lesboer aan de Franeker universiteit, betoonde Blaeu zich een onversneden pragmaticus. Metius' *Primum mobile* (1633) was een astronomisch handboek voor studenten zonder Copernicaanse fratsen. Net als Blaeus editie van Copernicus was Blaeus editie van Metius ook handzamer (en dus waarschijnlijk goedkoper en 'democratischer'), helderder vormgegeven, en beter geïllustreerd dan de uitgaven van dezelfde werken bij andere uitgevers.

Tot op welke hoogte liet deze *scientist-printer* zich leiden door winzucht? ‘Hoe stond Blaeu in het eeuwige dilemma tussen ‘money and morals’?’, opent het boek (11). Blijkens de conclusie hoeven we ons weinig illusies te maken: ‘It’s all about the money’ staat op pagina 261, verwijzend naar (neem ik aan) de filmklassieker *Wall Street* – sjabloonmatige beursschurk Gordon Gekko liet daar trouwens toepasselijk op volgen: ‘The rest is conversation’. Doet deze conclusie nu recht aan Blaeu? Doet dit wel recht aan de 260 pagina’s die aan die conclusie vooraf zijn gegaan? Van Netten was daar genuanceerder; ze draagt zelf gegevens aan die laten zien dat winstbejag en wetenschap elkaar niet per definitie in de weg zaten, elkaar juist konden begunstigen. Het besluit van het boek is mij een al te hyperbolische constatering over een heel delicate en wezenlijke vraag. Van Netten noteert in lijn met de inhoud van haar onderzoeksverslag wel dat de uitgever bij uitstek een ambigue figuur is, maar keert tot besluit toch weer terug op die overzichtelijke tweesprong ‘money and morals’. Was Blaeu een Gordon Gekko? Er waren in zeventiende-eeuws Amsterdam volop mogelijkheden om ‘snel geld’ te verdienen. Blaeu koos voor het uitgeversbestaan. In de haringhandel had hij geen zin, hij was de eerste in zijn familie die zich met het boekenvak ging bezig houden en ook zijn schoonfamilie zat waarschijnlijk niet in de boeken. Zeker, hij gaf voorspelbaar, gemakkelijk verkopend drukwerk uit. Dat was hem geraden ook, anders ging zijn bedrijf op de fles. Maar daarnaast handelde hij in wetenschappelijke lectuur, in kaarten, in globen (het is tóch een gemis dat zijn Copernicaanse hemelsfeer slechts terloops aan de orde komt, terwijl de thematiek juist aanleiding geeft Blaeus intermedialiteit als uitgever én instrumentmaker te evalueren), kortom in *slow science*: langzaam (en kostbaar!) qua voorbereiding, langzaam qua verkoop (Blaeus Copernicuseditie was na vijftien jaar nog niet uitverkocht), langzaam qua maatschappelijke acceptatie. En ook dat alles was mede ingegeven door winzucht. Een onderscheidende wetenschappelijke reputatie betaalt zich op de langere duur uit, zal Blaeu hebben beseft. Wat is de mens? Een aap met pretenties. Ook pretenties en al die onbeholpen, halfhartige pogingen iets in de wereld te betekenen zijn een realiteit die moet worden meegewogen om een geleefd leven recht te doen. En dat gebeurt ook best wel in dit boek. De kracht van *Koopman in kennis* zit hem in de hoofdstukken over Blaeus fonds, waar de ambiguïteit van de *scientist-printer* centraal staat terwijl Van Netten in detail laat zien hoe Blaeu zijn vak uitoefende, hoe een cultureel ondernemer wetenschap kon maken of breken.

Sandra Langereis, Amsterdam

